

Наталія Фрасинюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ У ФІЛОСОФСЬКІЙ МІСТЕРІЇ ІВАНА ОГІЄНКА «ДО ЩАСТЯ»

У статті розглядається емоційний концепт щастя в поетичній творчості Івана Огієнка, аналізуються його смислові ознаки.

Ключові слова: концепт, емоційний концепт, щастя.

На межі століть у мовознавстві постала антропологічна парадигма науково-лінгвістичного значення, дослідження в рамках якої передбачають вивчення мови як невід'ємної частини когнітивного апарату на шляху до імпліцитних процесів взаємодії людини, реальної дійсності, мислення та мови.

Особливої уваги набуває дослідження когнітивних механізмів, процесів категоризації і концептуалізації їхніх універсальних і національно-специфічних ознак.

Концептуалізація – процес пізнавальної діяльності людини, основним завданням якого є осмислити й упорядкувати наслідки внутрішнього рефлексного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Результатом концептуалізації є формування концептуальної системи, складниками якої є концепти, а виразником – концептуальна система [4, с.258-259].

Хоча теорія концептуальної лінгвістики має значні напрацювання, про що свідчать праці Ю. Степанова, О. Кубрякової, А. Вежицької, Т. Радзівської, В. Жайворонка, І. Голубовської, Н. Слухай, вивчення концепту як елемента етнопоетичних картин світу все ще залишається актуальним. Саме тому, на наш погляд, на окрему увагу заслуговує дослідження поетичних картин світу тих митців слова, твори яких репрезентують особливості як етнічного, так і авторського світобачення.

Мета статті – комплексне вивчення концепту щастя в українській мовній свідомості на матеріалі поетичної творчості Івана Огієнка, що передбачає систематизацію теоретичних підходів до дослідження етнічних компонентів названого концепту, а також з'ясування лінгвістичних особливостей його функціонування у поетичній мові видатного українського митця.

Предметом аналізу стали смислові домінанти концепту щастя, репрезентованих у поетичній книзі Івана Огієнка під заголовком «Філософські містерії».

Основний метод дослідження – концептуальний аналіз, що полягає у виявленні ознак концепту та його інтерпретацій.

Теоретичне значення зумовлене тим, що здійснене дослідження дозволяє глибше зрозуміти смислові домінанти концепту щастя у мовнопоетичній картині Івана Огієнка.

Концепти є тими одиницями культури в ментальному світі людини, які включають у себе інформацію стосовно актуального чи можливого стану речей у світі (все те, що людина думає, знає, припускає про об'єкти дійсності). Як елементи концептуальної картини світу, концепти інтегрують всю парадигму світів (від сприйняття життєвого світу і повсякденності, до наукової інтерпретації, відображеної в поняттях). І тому концепт – смислове утворення, яке

містить у собі суб'єктивні смисли і загальноприйняті конвенціональні значення (потенційний зміст пізнавального об'єкта чи явища) [3, с.4].

Емоційний концепт – етнічно, культурно обумовлене, складне структурно-значеннєве, ментальне, як правило, лексично й / або фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на понятійній основі, що включає в себе крім поняття «образ», культурну цінність та функціонально заміщуючи людині в процесі рефлексії та комунікації предмети (у широкому змісті) світу, що викликають упереджене відношення до них людини [1, с.48.]. Це ментальна одиниця високого ступеня абстракції, що виконує функцію метапсихічної регуляції та відображає в мовній свідомості багатовіковий досвід інтроспекції етносу у вигляді загально універсальних і культурно-специфічних уявлень про емоційні переживання, що інтегрує в собі мовна, концептуальна та емоційна картини світу. Можна підкреслити, що емоційні концепти визначаються такими соціо-культурно-психологічними характеристиками конкретного співтовариства людей, як традиції, звичаї, вдачі, особливості побуту, стереотипи мислення, моделі / зразки поведіння та т.п., що історично складаються на всьому протязі розвитку, становлення тієї або іншої етнічної спільноти.

Емоційний концепт являє собою глобальну розумову одиницю, що кодується в людській свідомості одиницями універсального предметного коду. В основі цього коду можуть лежати індивідуальні та універсальні (етнічні) почуттєві образи. На відміну від поняття, у концепту немає чіткої структури та жорсткої послідовності розташування семантичних слів.

Одним із емоційних концептів є концепт щастя, який посідає особливе місце у традиційній системі цінностей українського народу. Проблема щастя належить до вічних. Уже не одне тисячоліття люди з'ясовують, що є щастя, визначають умови творення щастя та його ознаки. Зміст поняття щастя постійно зазнає трансформування, інакшого інтерпретування як національний феномен, складник соціальних та особистісних цінностей.

У загальному сенсі щастя – це емоційний стан (емоція), за якого людина відчуває внутрішню задоволеність умовами свого існування, повноту й осмисленість життя і здійснення свого призначення; усвідомлення позитивності контексту власного існування. Філософський енциклопедичний словник тлумачить поняття «щастя» як категорію моральної свідомості, що позначає стан повного і тривалого вдоволення від життя загалом. За філософською енциклопедією, щастя – це почуття повноти буття, пов'язане з самоіснуванням [6].

Спробою власної інтерпретації складного філософського феномену – щастя – є філософська містерія І. Огієнка «До щастя», яка увійшла у поетичну книгу під заголовком «Філософські містерії», що вийшла друком як перший том двотомного зібрання художніх творів автора у Вінніпезі 1957 року, що відкривається філософською поетичною трилогією «Житейське море», зміст якої складають містерії «Народження людини. Добро і зло на світі», «До щастя», «Остання хвилина».

Маючи, на перший погляд, простий сюжет, зміст якого визначали, власне, назви поем, основне смислове навантаження у містеріях несуть глибокі авторські роздуми про сенс людського буття, про призначення людини на землі, про вибір справжніх і фальшивих духовних та моральних цінностей, який завжди стоїть перед нами. Героями цих творів є Дух Добра і Дух Руїни, Душа, Здоров'я, Молодість, Мати, Надія, Праця, Дияволи, Смерть тощо, які входять у динамічний діалог із звичайними людьми. Вкладаючи в їхні уста прості, доступні для розуміння кожного слова й поняття, автор мимоволі спонукає читача до зацікавленого духовного спілкування, яке не може залишитися в майбутньому невитребуваним.

У філософській містерії «До Щастя!» митрополит Іларіон трактує питання, що здавна хвилювали людей: проблема щастя, ціна щастя, усвідомлення щастя і самого життя.

Іван Огієнко намагається розкрити сутність людського щастя через суперечки розуму, кожної частки душі, бажання тіла і серця. Він показує як змінюється розуміння ціннісної складової щастя, якою наповнюється людське життя залежно від етапів його розвитку. Драматург замислюється над проблемою тих ілюзій, які відокремлюють людину від реального життя, й існують і розвиваються паралельно до того, що відбувається у житті.

У містерії Іван Огієнко показує, що людське життя переповнене постійною боротьбою, насамперед внутрішньою, через неузгодженість. Люди не розуміють що таке щастя: *У чому Щастя, Світ не знає, / І все летить на згубні гроші, / Круг нього ж Небо Сонцем грає, / А в нім самім – самі ж розкоші!*

Концепт щастя, первинно цілісний, постає в різних тлумаченнях через проєкції душі, серця, тіла і розуму. Поет намагається показати багатогранність щастя. Він стверджує, що щастя в кожного своє: *У чому Щастя, Світ не знає, / І все летить на згубні гроші, / Круг нього ж Небо Сонцем грає, / А в нім самім – самі розкоші!*

Митрополит Іларіон розглядає щастя як гармонію: *Щастя людини – в спокої, / В гармонії Духа та Тіла* [2, с.154]; кохання: *В палких обіймах насолоди / Пізнаєш райське Щастя ти, / Кохання-сила всенародня, / Коли воно-троянда чиста: / Опіка прийде з ним Господня, / В Покрову візьме нас Пречиста!* [2, с.135]; спокій: *Правдиве Щастя – у спокої, / Коли його в людині вицверть / І власне злагоди такої / Не переможе навіть Смерть* [2, с.137]; юна врода: *Приносить Щастя юна врода / Бо в Світі люблена краса, – / Вона жадна всім насолода, / Як ранній квітонець роса* [2, с.141]; життя у Бозі: *У Бозі Щастя повне й вічне* [2, с.137]; робота: *Нехай же Щастя й у роботі / Людина віддано шукає; / Робота мила по охоті / Приносить Щастя всім безкрає!* [2, с.135]; боротьба за свободу свого краю: *Найбільше Щастя: для народу / Віддати все своє життя, / Покласти душу за Свободу / Прийняти за нього й розп'яття!* [2, с.157]; служіння народу: *Найбільше Щастя для Людини – / То для народу працювати, / І до Останньої Хвилини / Служити йому, як рідна мати* [2, с.147]; єдність народу: *Бо Щастя вічне – тільки в злагоді, / Коли всі мислять, як один, / І не цвіте воно в народі, / Де всяк на свій працює млин* [2, с.157].

Щастя принесуть правда і любов: *Життя щасливе дасть Людині, / Обнявшись з Правдою, Любов, / Ми в прах обернем Зла твердині, / І звільним Світ з липких оков. Щастя це не бачити нічого поганого: Це вічне Щастя для Людини: / Не добачать в житті отрути! / Бо Щастя все в тобі самому, / Його ми носимо в собі* [2, с.137]. Щастя це ...

Поет стверджує, що щастя скрізь: *Не знаєм Божої ми Волі, / Не тямим і Господніх слів, / А Щастя скрізь, поглянь, доволі, / Аби шукать його зумів!* [2, с.133], воно є в самій людині: *Бо Щастя все в тобі самому, / Його ми носимо в собі* [2, с.138].

У містерії Іван Огієнко показує, що розуміння щастя, яке стає предметом пошуку всіх дійових осіб містерії, змінюється впродовж життя. Досвід земного життя призводить до розкриття природно закладеної істини, яку озвучує Тіло Василя, – щастя це злагода: *«Ми мусим жити тільки в згоді, / І Зло з Землі тоді мине, / Сваритись нам безкарно годі, – / Хай світить Щастя нам ясне!»* [2, с.130].

Поет наголошує на тому, що насправді щастя – це не безтурботне життя, позбавлене проблем і печалі, щастя – це шлях до такого життя: *Найкраще*

Щастя – путь до нього, / Саме ж воно – одна хвилинка: / В дорозі витерши усього, / Та радість це ясна й єдина! [2, с.133]. Щастя це – не багатство тіла, а багатство душі: *Багатство людям – Щастя красне, / Й до нього всі, як на огонь, / Та Щастя це умент погасне, / І зникне порохом з долонь.* [2, с.144]; *Багатство земне – лиш облуда, / І Щастя людям не дає, / І за палац солодша буда, / Коли в ній Серденько твоє...* [2, с.145]. А найбільше щастя – життя у вірі: *Найбільше Щастя – жити з Богом / Усе життя у згоді повній, – / Щоб пахло Райським над Чертогом / У праці відданій, любовній!* [2, с.156].

Іван Огієнко звертає увагу на примарності щастя, яка відрізняється від того, що відчуває Серце: *Дорога до Щастя проста, / Та часто воно – лиш омана, / Й сміється з нас дійсність сувора, / Що пестила нас, як кохана* [2, с.143]. Водночас він наголошує, що щастя є мимовільним, коротким: *І Щастя, й Горе – сни короткі, / Й летять орлом, як пори року* [2, с.136]; *Бо кожне Щастя – на хвилину, / І все солодшого кортить; / І як вищасливити Людину, / Коли їй Щастя – тільки мить?* [2, с.133].

Автор закликає мати віру в щастя і воно прийде: *І сонце радісно засяє / На всій Землі тобі одному, / А Щастя зоряне безкрає / Оросить квітами утому. Правдиве Щастя метеором, / Як гість нежданний, йде до нас: / Воно надний по пості скором, / І безпромінне, як не в час* [2, с.136].

Таким чином, у філософській містерії «До Щастя!» Іван Огієнко розширює межі філософської проблематики, розкриває тасмичні людської душі, взаємозв'язку тіла і серця, ставить питання про можливість/неможливість здобуття щастя у людському житті. Поет попереджає нас: цінність щастя лежить у самому житті: *Бо Щастя все в тобі самому, / Його ми носимо в собі, / А ти світами мчишся з дому, / Й за нього гинеш в боротьбі.* [2, с.137], а не химерна гонитва за мрією, яка здатна перетворитися у постійний неспокій, біль та страждання: *Хто хоче Щастя певне мати, / Хай за мрійливим не женеться, / Життя бо страшиши лиш на чати, / А Щастя навіть не всміхнеться* [2, с.133]. Іван Огієнко розкриває основну заповідь щастя – злагода душі і тіла: *Заграє щастя лиш відтоді, / Як Божий приймемо Закон: / Душа із Тілом в повній згоді / Нехай прямують на Сіон* [2, с.132].

Смислові домінанти концепту щастя у поетичній мові Івана Огієнка, за нашими спостереженнями, виформовують лексеми багатство, кохання, життя, спокій душі, гармонія розуму та серця, боротьба за свободу свого краю, віра в Бога, людина, тощо, а їх емоційно-оцінні конотації свідчать про виняткову важливість цих реалій у поетичній картині світу митця. Щастя для поета є тим своєрідним мірилом, крізь призму якого він сприймає та оцінює події, людей, своєрідно омовлюючи власне сприйняття навколишнього світу.

Концептуальні компоненти актуалізують також епітетні ряди, що виділяють певні аспекти. Так, у містерії на означення щастя вжито такі номени: правдиве щастя, ясне щастя, солодке, боже, найкраще, кохане, безпромінне, повне, вічне, красне, зоряне, безкрає. Саме ці епітети формують портрет Огієнківського концепту щастя.

Отже, семантична динаміка та аксіологічна наснаженість номена щастя у творчості Івана Огієнка показує складну структуру відповідного концепту, яка виявляється в різноманітних репрезентаціях, варіюванні змістових та експресивно-оцінних значень.

Список використаних джерел:

1. Красавский Н.А. Образная лингвистическая объективация базисных эмоций. *Житниковские чтения: межкультурные коммуникации в когнитивном аспекте* : [мат-лы Всерос. науч. конф.]. Челябинск, 2001. С. 46-53.

2. Митрополит Іларіон. Твори. Т. 1. Філософські містерії. Вінніпег, 1957.
3. Палашевская И.В. Концепт «закон» в английской и русской лингвокультурах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Волгоград, 2001. 23 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Тимошик М. Поет, драматург, життєписець. *Українська мова та література*. 1997, № 11.
6. Философский энциклопедический словарь. М., 1983. 840 с

The article deals with the emotional concept happiness in the poetry of Ivan Ogienko and analyzes its semantic features.

Concepts are those units of culture in the human mental world that include information about the current or possible state of things in the world (everything that one thinks, knows, assumes about objects of reality). As elements of the conceptual picture of the world, the concepts integrate the whole paradigm of the worlds (from the perception of the living world and everyday life, to the scientific interpretation reflected in the concepts).

Emotional concept is a mental unit of a high degree of abstraction, fulfilling the function of metapsychic regulation and reflecting in the linguistic consciousness the centuries-old experience of introducing ethnicity in the form of universally and culturally-specific representations of emotional experiences, integrating the linguistic and conceptual worlds.

One of the emotional concepts is the concept happiness, which holds a special place in the traditional value system of the Ukrainian people.

In a general sense, happiness, is an emotional state (emotion) in which a person feels inner satisfaction with the conditions of his existence. According to the philosophical encyclopedia, happiness is a sense of fullness of being associated with self-existence.

Having analyzed Ivan Ogienko's philosophical mystery «To Happiness!» we found out that concept happiness is originally holistic and represented in various interpretations through the projections of soul, heart, body and mind. The poet tries to show the versatility of happiness. The semantic dominants of the concept happiness in the poetic language of Ivan Ogienko, express the riches of wealth, love, life, peace of mind, harmony of mind and heart, struggle for the freedom of the land, faith in God, man, etc., and their emotional-evaluative connotations show an exceptional importance of these realities in the poetic picture of the world of the artist. Happiness for the poet is the kind of measure through which he perceives and evaluates events, people, in a way that speaks his own perception of the world.

Key words: emotional concept, concept, happiness.

Отримано: 16.10.2019 р.